

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Управление образования администрации Каа-Хемского района

МБОУ СОШ с.Бурен-Хем

СОГЛАСОВАНО

ЗУВР Ооржак

/Ооржак О.Б./

УТВЕРЖДЕНО

Директор

/Бичекей А.А./

от «30» августа 2025 года

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной (тувинский) язык»

для обучающихся 3 класса

Составила: учитель начальных классов

Маады Любовь Маадыр-ооловна

Бурен-Хем 2025

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

3-кү класстың тыва дыл программазын Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң эге школага 1-4 класстарга тыва дыл талазы-биле күрүне стандарттарынга дүүштүр Александра Касхоевна Ойдан-оол, Эртине Деспижековна Ондар, Наталья Чоодуевна Дамбаныы-биле тургускан.

Өөредиглиг план Э.Д.Ондарның «Методиктиг сүмелериниң» дузазы-биле ажыглаттынмышаан, уругларның шиңгээдип алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын тыва дыл программазының негелделеринге дүүштүр эге класс башкыларынга А.А.Алдын-оолдуң «Диктантылар болгаш эдертиглер чыындызы»- биле хынаарын сүмелеп турар. Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң национал девискээр кезээ 3-ку класс өөреникчилериниң ниити сайзыралынче, оларның билииниң практиктиг болурунче угланмышаан, программаны тургузарда эртемнииниң, дес-дараалашкааның, көргүзүглүүнүң болгаш коммуникативтиг принциптерге даянып база уругларның назыхарын барымдаалап тургаш тургускан.

3-кү класска Ш.Ч.Сат, Н.Ч.Дамба, Н.М.Ондарның «Тыва дыл» номун Тыва Республиканың ниити болгаш профессионал өөредилге яамызы бадылап, 2013 чылда парладып үндүргөн.

ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНИҢ КҮРҮНЕ СТАНДАРТЫНДА НИИТИ ЧҮҮЛДЕРИ :

Тыва республиканың ниити өөредилгениң национал-девискээр кезээ эге школаның өөреникчилериниң ниити сайзыралынче, оларның билииниң практиктиг болурунче угланган.

Кол сорулгалары:

- өөреникчилерниң чогаадыкчы болгаш интеллектуалдыг шаан, бар курлавырын, сундузун, сонуургалын даштыкы хүрээлелге, улусчу культурага, төрөөн дылынга, улусу педагогикага даянып тургаш сайзырадыр;
- ал бодунга, өг-бүлезинге, төрелдеринге, чонунга, социал хүрээлелге, кижилер төрелгетенге, бүдүн делегейге хүндүткел болгаш олар дээш харыысалга өөреникчининиң сагыш-сеткилин өмүнээзинден, ооң мээ-медерелинден, сагылгачурумундан илерээр кылдыр кижизидер;
- билигнин, шиңгээлдин болгаш дуржулганың, ол ышкаш өөредилгениң янзы-бүрү хевирлериниң системазын уругларның этнопсихологтуг онзагайларын болгаш назы-харын барымдаалап чедирер;
- уругларның айыыл чок чоруун хандыар, мага-бодунуң болгаш психиктиг кадыкшылын улусчу дидактика аргалары-биле камгалаар, быжыктырар;
- уругнуң бот тускайлаң онзагайларын кадагалаар болгаш аңаа деткимчени көргүзер.

□

3-кү класска тыва дылды өөредириниң кол сорулгалары:

- Уругларны медреселдир-биле шын номчуур, бижиир болгаш шын чугааланыр кылдыр ооредир;
- Оларга төрөөн дыл болгаш литература талазы-биле эге билиглерни бээр;
- Уругларны ном ажыглаарына чанчыктырар болгаш оларның дылга сонуургалын, номчулгаже болгаш билиглерже чуткулун хайныктырар;

- Номчулга болгаш бижилге-биле холбаштыр бойдушту, ниитилел амыдыралын хайгаараарынга ундезилээш, оореникчилерни материалистиг узел-бодал-биле чепсеглээр;
- Уругларны мораль болгаш этика талазы-биле кижизидер;
- ооренип турар чуулдерни сайгарып, болуктеп деннеп, туннеп билиринге, оларнын иштинден кол болгаш чугула чуулдерни тып, тайылбырлаарынга оореникчилерни чанчыктырар

Эге ниити өөредилгени чедишкинниг шингээткен өөреникчилер (эге школаның белеткелинге негелделерни долу күүседип турар) кол ниити өөредилге чадазынче шилчиир.

НИИТИ БИЛИГЛЕР, АРГА-МЕРГЕЖИЛ БОЛГАШ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫҢ АРГАЛАРЫ

Национал-девискээр кезээниң эртемнер аайы-биле утка-шынарын эге школага шингээткениниң соонда, өөреникчилер боттарының ниити билиин, арга-мергежилин, өөредилгениң ажил-чорудулгазының аргаларын делгемчидип алыр..

Ханы билиг алырының ажил-чорудулгазы.

Даштыкы хүрээлелде тодаргай бир чүүлдүң ажил-чорудулгазының хайгааралы: бир чүүлбиле болуп турар болуушкуннун өскерилгезин тывары, хайгааралды аас-биле тайылбырлаары. Хайгаараар, шенелде кылыр сорулга-биле түңнелдерни деңнештирери.

Деңнелге аргазын ажыглап тургаш, деңнештирип турар чүүлдерниң онзагайларын илередири. Эң бөдүүн белең херекселдерлиг, демдектерлиг, графиктиг майыктар-биле ажылдаары, оларның утка-шынарын аас-биле болгаш бижимел хевирге тайылбырлаары.

Чугаа чорудулгазы болгаш медээлер-биле ажил.

Эге школа уругларынга чедингир бижиттинген өөредилге, уран-чечен, эртемделгеренгей сөзүглелдер-биле ажил. Номчулга (медээни чогуур аян, пауза, ударение-биле илередири); сөзүглелдерниң темазын болгаш кол утказын аас болгаш бижимел хевирге илередири. Монологтуг чугааны тургузары (сүмелээн темага, салган айтырыгга); диалогка (чугаага) киржири.

«Болгаш, азы...», «бир эвес..., ол...», «чүгле ол эвес, а...» дээн чижектиг бөдүүн ужур-уткалыг чугааларны ажыглаары.

Словарьларда, библиотека каталогтарында бар чугула медээлерни кылып, оларны дилеп, шыгжап чаңчыгары. Компьютерге ажылдап өөренири. Материалды таблица дузазы-биле көргүзери.

Ажил-чорудулганы организаастары.

Тускай айтыышкын, үлегер болгаш бөдүүн алгоритм езугаар күүселде кылыры. Өөредилге мергежилгелерин (бодалгаларын) чыскаап чурумчудары (Мону канчаар кылырыл?). Ажил-чорудулганың хыналдазының болгаш демдээниң аргаларын илередири (Бо чүүл шын кылдынган бе?). Берге чүүлдерниң чылдагаанын илередири (канчангаш? чүге?). Берге чүүлдерни баш удур илередип алыры (кандыг бергедээшкиннер туруп болурул?). Ажылда частырыгларны илередири болгаш оларны эдери (Частырыглар бар ирги бе?).

Демнежилге ажылы: эрткен темага хамаарыштыр билиглерин аразында айтыржып, арга-сүме катчып, ол ышкаш кылыр ажылды үлежип билири.

АЛБАН ШИҢГЭЭДИР БИЛИГЛЕР

Тыва дыл дугайында билиглер

- Тыва дыл — Тыва Республиканың күрүне дылдарының бирээзи. Тыва Республиканың тугу, сүлдези, *ыдык ыры*.
Фонетика. Графика. Орфография
- Чугаа үннери. Үн болгаш үжүктүң ылгалы. Тыва алфавиттиң үжүктери. □ Кыска, узадыр база өк-биле адаар ажык үннер. Оларны бижикке демдеглээри. Й үннүг ажык үжүктөр.
- Күштүг, кошкак (дүлей болгаш ыткыр), эң кошкак ажык эвес үннер. Ф, ц, щ деп үннер болгаш үжүктөр. Фонетиктиг сайгарылга.
- Слог. Сөстөрни көжүрери.

□

Улуг үжүктү хереглээри. Узадыр адаар ажык үннерлиг сөстөрнү шын бижири. өкбиле адаарын демдеглээрде, кадыг демдек бижиир тос сөстүң эге хевирлерин шын бижири (аът, эът, оът, каът, аыш-чем, дүш, чүък, чөп, чаъс).

- Сөс эгезинге п-б, т—д, х-к деп үннерниң үжүктөрүн шын бижири. Сөс иштинге катаптаан ажык эвес үннерниң үжүктөрүн шын бижири.
- Артынчыларның (-ла, -ле, -на, -не, -дыр, -дир, -дур, -дур, -тыр, -тир, -тур, -тур ... даа) шын бижилгези.
- Чүве аттарының сан болгаш падеж кожумактарын шын бижири. Демдек аттарының кожумактарын шын бижири.
- Тып, тик, тек, тырт, теп, тут деп сөстөргө кожумактар немежирге, шын бижири. □ Чаңчыл езугаар бижиир сөстөр. Нарын сөстөр. Дефистеп бижиир нарын сөстөр. Хуу аттарны шын бижири. □ Орус дылдан үлегерлеп алган сөстөрнү шын бижири.

Лексика

- Сөстүң утказын тодарадыры. Синоним болгаш антоним сөстөр. Хөй уткалыг сөстөр.

Тыва чоннуң уран чүүлүн, ужурларын, чаңчылдарын болгаш ниити чуртталгазын илередир тускай лексика: төрөл-бөлүк кижигүннериниң; кижиниң мага-бодунуң кезектериниң; азырал болгаш черлик дириг амыганның, *куштар, үнүштер*, малдарның (шээр, бода, чылгы мал); сүттен, эъттен, үнүштерден кылган чемнерниң; *тыва идик-хеп аймааның; тыва оюннарның, тыва эдилелдерниң аттары*.

Чугаа кезектери

- Чүве аттарының утказы, харыылаттынар айтырыглары. Хуу чүве аттары.
- Чүве аттарының сан болгаш падежтерге өскерлири.
- Демдек ады. Янзы-бүрү чүвөлөрнүң өң-чүзүнүн, амданын, хевирин, хемчээлин илередир удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары.
- Сан ады. Түң болгаш дугаар сан аттары.
- Ат орну. Арынның ат оруннары, оларның падежтерге өскерлири.
- Кылыг сөзү. Кылыг сөзүнүн үш кол үези, дужаал болгаш даар хевирлери. Кылыг сөзүнүн үелерге, арыннарга болгаш саннарга өскерлири. Наречие (ниити таныжылга).
- Эң нептеренгей эдеринчилер, эвилелдер болгаш артынчылар.

Сөстүң тургузуу

- Сөстүң уткалыг кезектери (дазыл, чогаадылга болгаш өскертилге кожумактары). Чаңгыс дазылдыг сөстөр.

Чаа сөстөр тыптырының эң нептеренгей аргалары (кожумактыг, синтаксистиг, хурааңгайлаашкын).

□

Домак. Интонация. Пунктуация

- Чугаалаар сорулгазының аайы-биле домактарның бөлүктери (медээ, айтырыг, алгы), кыйгырыг домаа (үн аяны-биле).
Домактың чугула (кол сөс, сөглөкчи) болгаш ийиги черге кижигүннери (аңгылавайн)
Чаңгыс аймак кижигүннерлиг бөдүүн домактар. «А, ынчалза-даа, ынчангаш, болгаш» деп эвилелдерни бөдүүн домактарда чаңгыс аймак кижигүннерге ажыглаары.
Чаңгыс аймак кижигүннерлиг домактарга бижик демдектери. Улуг сек, биче сек, айтырыг, кыйгырыг демдектерин салыры.

Сөзүглел. Харылзаалыг чугаа.

- Аас болгаш бижимел чугаа сайзырадылгазы.
Чугаа чорудулгазының хевирлери (дыңнап, чуггалап, номчуп база бижип билири).
- Башкының болгаш эш-өөрүнүн чугаазын дыңнап база медереп билири. Чугаа агымындан үннерни, слогтарны, сөс каттыжышкыннарын болгаш домактарны аңгылаары.
- Өөредилге болгаш өг-бүлө байдалдарыңа таарыштыр чугааны тургузуп билири. Хууда хайгааралдарыңа (көргөн, ыдынаан чүүлдеринге) үндезилеп, улуг эвес хемчээлдиг сөзүглелдерни тугузары. Харылзаалыг сөзүглелдерниң хевирлери (тоожуушкун, угаап бодаанышкын, чурумал). □ Сөзүглелдин утказын катап болгаш эдерти (долузу-биле азы кыска) чугаалаары. Аянның номчулга.

□

ЭГЕ ШКОЛАНЫ ДООСКАН ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ НЕГЕЛДЕЛЕР:

- Өөрөнгөн чугаа кезектерин адап билири;
- Сөстүн уткалыг кезектерин (дөстөн аңгыда) аңгылап билири;
- практика кырыңа билиглерин ажыглап билири;
- үннер болгаш үжүктөрү, ажык болгаш ажык эвес үннерни;
- кыска, узадыр база өк-биле адаар ажык үннерни. Күштүг база кошкак эжеш болгаш эжеш эвес (дүлөй болгаш ыткыр) ажык эвес үннерни;
- ажык эвес үннерниң дүлөй болгаш ыткырын;
- чүве аттарын, демдек аттарын, кылыг сөстөрүн, сан аттарын (түң болгаш дугаар, арынның ат оруннарын);
- эвилелдер болгаш артынчыларны;
- дазыл, чогаадылга. болгаш өскертилге кожумактары;
- домактың чугула кижигүннерин (кол сөс биле сөглөкчинин), ийиги черге кижигүннерин (аңгылавайн);
- чаңгыс аймак кижигүннерлиг бөдүүн домактарны;
- очулга болгаш тайылбыр словарьларны;
- ийи составтыг бөдүүн домактарның чижектерин;

□

- уругларга билдингир чогаалдарның аттарын;
- чугаалаар сорулгазының аайы-биле домактарны үн аянын барымдаалап аңгылаарын;
- чүве аттарын тургуузуунуң аайы-биле сайгарары(хөйнүң санының болгаш падеж кожумактарын аңгылаары);
- бөдүүн домактарда кол сөс болгаш сөглекчини, сөс каттыжышкыннарын база чаңгыс аймак кежигүннерни тодарадыры;
- өөрөнгени орфограммалар болгаш пунктуграммалар кирген 75-80 сөстүг сөзүглелди дыңнап тургаш, тода бижири;
- домак эгезинге база хуу аттарга улуг үжүктү бижири;
- сөс иштинге ажык эвес үннерниң үжүктөрин дакпылап бижири; □ сөс эгезинге **т-д, п-б** бижири;
- чаңчыл езугаар дүлөй **т** бижиир сөстөрни;
- **тыр, тир, дыр, дир, ла, ле...**дээн чижектег арттынчыларны шын бижилгези;
- дефистеп бижиир нарын сөстөрни ;
- домак сөөлүнге улуг сек, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин салыры;
- чаңгыс аймак кежигүннерни чартык сек-биле аңгылаары;
- минутада 100 хире сөстүг сөзүглелди шын, тода медреселдиг номчууру⁴
- сөзүглелче айтырыглар салып билири;
- сөзүглелди уткалыг кезектерге чарары база бөдүүн план тургузары;
- план езугаар сөзүглелдин утказын дамчыдары(чугаалаары); □ номчаан чогаалының дугайында чугаалап билири; □ очулга болгаш тайылбыр словарьларны ажыглап билири.

ЭГЕ ШКОЛАНЫ ДООСКАН ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ ТЫВА ДЫЛГА БИЛИИН ХЫНААРЫ

Тыва эге школаны дооскан өөреникчилерниң төрөөн дылынга билиин хынаарыбиле март айда түннел хыналда ажылды (1 кичээл иштинде), а май айда хыналда диктантаыны (1 кичээл иштинде) чорудар. Эге класс өөреникчилериниң психологтуг байдалын өөренип көргөш, хыналда ажылдарны неделяның понедельник болгаш четверг хүннеринде чорударын сүмелевейн турар. Хыналда ажылдарны вторник болгаш средада эрттирерин сүмелээр. Өөреникчи бердинген онаалгаларның алдан хуузун кылып каан болза, хыналда ажыл күүсеттинген деп санаттынар.

Грамматика болгаш шын бижилгени шингээдип алганын бадыткаары-биле, эге школаның доозукчузу бердинген 10 онаалганы күүседир (өөреникчи алдыдан эвээш эвес онаалганы күүсеткен турары албан).

Диктантаыга 75—80 хире сөстүг, эге класс өөреникчилеринге темазы чоок болгаш утка талазы-биле билдингир, харылзаалыг сөзүглелди сүмелээр. Сөзүглелге чугаалаар сорулгазының аайы-биле аңгы-аңгы 2-ден 8 чедир сөс кирген, бөдүүн синтаксистиг тургузулгуг домактар турары күзенчиг. Өөреникчи диктантаыга 6-дан хөй частырыгны эрттирер болза, ажылды багай күүсеттинген деп санаар.

ӨӨРЕДИЛГЕ ПЛАНЫНДА ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНИҢ ТУРУЖУ:

Ниитизи-биле программа езугаар 3-ку класска 34 шак бердинген. Неделяда 1 шак кордунген.

Бо шактарны улдуннар аайы-биле улелгезин башкы боду тургузуп алып, кичээлдерге чижеглей хувааны мындыг:

1 улдунда – 8 шак

2 улдунда – 8шак

3 улдунда – 10 шак 4 улдунда – 8 шак

3 -КУ КЛАССКА ТЫВА ДЫЛ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ ШИНГЭЭТКЕНИНИҢ ПЛАННАТТЫНГАН ТУҢНЕЛДЕРИ

Личностуг (бот хамаарылгалыг)

Билип алыр чуулдери:

- Торээн дылывыс харылзажырынын база мээ –медереливиснин шынарын коргузеринын кол чепсээ;
- Торээн дыл национал культуравыстын кол болуушкуну;
- Сагыш-сеткилди,бодалдарны илередирирге дылдын бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чоптуг ажыглап билири.;
- Торээн дылын улаштыр оорениринге сонуургалын оттурары;
- Аас болгаш бижимел чугаага дылдын уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири. -Торээн дылын сайзырадырынга, ону кадагалап арттырадырынга оореникчинин бот киржилгези;
- Аас чугаага дылдын уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландырады.

Предметтиг (эртемге хамаарышкан)

Билип алыр чуулдери

- Чаа материалды ханы билип алырынче угланган ажылдарны; номчулга, бижилге, уругларны янзы – буру бот- ажылдары, чугаа сайзырадылгазы.
- уннер болгаш ужултерни ылгап билири.
- Ажык болгаш ажык эвес уннерни ылгап билири.
- Состерни слогтарга чарары.
- Состу шын кожуруп билири.
- Алфавитте ужултернин туружун болгаш оон ужул-дузазын билири.
- Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын ылгап болгаш чогаадып билири.
- Домактын чугула кижигуннерин тып болгаш шыйып билири.
- Кым? чуу? кымнар? чулур? кандыг? чулуг? канчап тур? деп айтырыгларны ылгап билири.
- Сюжеттиг чуруктар-биле чугаа сайзырадырынын ажылдарын чорудары.
- Домак болгаш харылзаалыг чугааны ылгап билири. - 40-70 хире состен тургустунган эдертигни бижири.

Билип алган турар ужулруг чуулдери:

- Торээн дылынын бугу уннерин болгаш ужултерин, оларнын кол ылгалын билген турар ужулруг.
- Состерде уннерни ылгап, оларнын туружун тодарадып билер.
- Ажык,ажык эвес уннерни болгаш ужултерни, кыска,узул ажык уннерни болгаш ужултерни бот-боттарындан ылгап шыдаар.
- Домактарнын болгаш состернин анализ-синтезтиг сайгарылгазын кылып,домактардан состерни ылгап тывар.
- Состерни слогтарга чарып болгаш слог аайы-биле кожуруп билер.
- Алфавиттин ужултерин , оларнын туружун билер.
- Домактарнын чугула кижигуннерин тып болгаш шыйып билер.
- Бижимел болгаш парламал шрифт-биле бижиттинген состерни, домактарны иштинде слогтап адап тура, шын дужуруп бижири.
- Домак эгезинге улуг ужулту бижири,соолунге улуг секти, айтырыг, кыйгырыг демдектерин херек таварылгаларда салып билер.

-Хуу чуве аттарынга улуг ужук бижиир.

- Торел состерни болуктеп, тып билир болгаш дазылын ангылап билир.
- Кым? чуу? кымнар? чулер? кандыг? чулуг? канчап тур? деп айтырыгларны ылгап билир.
- Харылзаалыг чугаа тургузуп билир.
- 40-70 состен тургустунган эдертигни бижип билир.

Метапредметтиг

а) Регулятивтиг (углаар-баштаар)

Чогуур деннелге билип алыр ужурлуг чуулдери

- ооренип турар эртемнин тема, болук аайы-биле кол сорулгаларын,утказын угаап билири;
- башкынын удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны кууседип ооренири;
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг,пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандыраp. ооренип алыр ужурлуг
- ооренген темазынга алган билиглерин туннеп болгаш унелеп билирин боттандыраpы; - аас болгаш бижимел чугааны дылдын негелдери-биле чогуур уезинде практика кырынга оскертип болгаш ажыглап билири б) Познавательные

Билип алыры

Өөреникчилернин чыл тончузунде билип алыры

- ооредилге даалгаларын кууседип турар уеде херек ужурлуг медээлерни немелде номнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;
- бодунун назы-харынга дууштур янзы-буру словарьларга, справочниктерга даянып билири;
- дылдын негелдерин кууседирде янзы-буру схемаларны, модельдерни, символ- демдектерни ажыглап билири
- белен таблицаларны,схемаларны, созуглелдерни немээри
- дылдын адырлары: ун.ужук, сос тургузуу, чугаа кезээ, домак кежигуну, бодуун домак дугайында алган билиглерин деннеп, болуктеп, тып, ажыглап билири;
- алган билиглерин план болгаш таблица дузазы-биле системажыдып, болуктеп,туннеп билири;
- состе орфограммаларны янзы-буру аргалар-биле хынап билири;
- номчаан созуглелдеринин кол утказын ылгап ундурери;
- бодунун чугаазын тода болгаш билдингир кылдыр дыннакчыга дамчыдып билири;

Өөреникчилернин өөренип алыр ужурлуг аргалары:

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;
- аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медеpелдии-биле тургузуп билири;
- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып дамчыдып билири;
- алган медээлерни сайгарып, критикалап билири

Коммуникативтиг

Өөренип алыры:

- аас чугаага диалогту ажыглап билири;

- ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чангыс аай туннелге келиринге ооредири;
 - бот туружун болгаш бодалын быжыглап чанчыгары; - билдинмес чуулеринге айтырыгларны салып билири;
 - коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары; оореникчилернин ооренип алып ужурлуг аргалары;
 - коммуникативтиг сорулгаларны дыннакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медээни, билигни чедирери;
- удур-дедир хыналда уезинде бот-боттарынга дузаны уезинде чедирип билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары.

3-КУ КЛАССКА ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНИҢ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ БОЛУКТЕР ААЙЫ-БИЛЕ ХУВААЛДАЗЫ

№	Темалар
1	Бирги болгаш ийиги класска ооренген чуулдерин катаптаары.
2	Уннер болгаш ужуктер
3	СОСТЕР
4	Чугаа кезектери. Чуве ады. Демдек ады. Сан ады. Эдеринчи. Кылыг созу.
6	Домак.
7	Чыл дургузунда ооренгенин катаптаары.

Катаптаашкын

Уннер болгаш үжүктөр (бо темага хамаарышкан ажылдарны өөредилге чылынын дургузунда чорудар). Ажык болгаш ажык эвес уннер, оларны үжүктөр-биле демдеглээри. *Сөстүң дазылын тодарадыры*. Төрел сөстөр тывары. Сөстөрни көжүрери.

Домак. Домактың чугула кижигүннери. Сөзүглел болгаш оон кол бодалы. Сөзүглелдиң ады (эгеzi). Сөзүглелдиң язылары: тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын (ниити таныжылга). Сөзүглелде даяныр сөстөр.

Уннер болгаш ужуктер

Ажык уннер.ок-биле адаар ажыу уннер.Ажык эвес уннер.Дакпырлап бижиир ажык эвес уннер.Дүлей (күштүг болгаш кошкак), ыткыр кошкак ажык эвес уннерни шын бижири. ъ (кадыг демдек) хереглээри.

СОСТЕР

Сөстүң уткалыг кезектериниң дугайында ниити билиг: дазыл, чогаадылга болгаш өскертилге кожумактары.

Дазыл, чангыс дазылдыг сөстөр. Өскертилге кожумаа.

Тургузуу бөдүүн сөстөрниң өскертилге кожумактарын тып билири.

Чогаадылга кожумаа. Бөдүүн тургузуглуг сөстөрнүн чогаадылга кожумактарын тып билири.

Сөстөргө чогаадылга болгаш өскертилге кожумактарының дес-дараалашкаа. Сөс иштинге *тт, нн, кк* деп дакпырлаан үннернүн үжүктөрүн бижири.

Тып, тик, тек, тырт, теп, тут деп сөстөрнү болгаш оларның укталган хевирлерин шын бижири.

Чугаа кезектери

Чугаа кезектери-биле ниити таныжылга: чүве ады, демдек ады, кылыг сөзү, ат орну, наречие, сан ады, эвилелдер, эдеринчилер, артынчылар.

Чүве ады

Чүве ады, ооң утказы, айтырыглары. Чүве адының саннарга өскерлири (чаңгыстың саны, хөйнүн саны). Хөйнүн санының кожумактарын шын бижири. Чаңгыстың санында чүве аттарын падежтерге өскертири, падежтерин ылгап билири.

Утка талазы-биле чоок болгаш удурланышкак чүве аттары. Бодалды шын чиге илередирде чоок уткалыг чүве аттарындан эң тааржырын шилип билири.

Демдек ады

Демдек ады, ооң утказы, айтырыглары. Демдек аттарын чүве аттары-биле ажыглаары. Утка талазы-биле чоок болгаш удурланышкак демдек аттары. Бодалды шын болгаш чиге илередир демдек адын шилип билири.

Сөстүн, лексиктиг утказы-биле ажылды чүве адын, демдек адын, кылыг сөзүн өөредип тура база номчулга кичээлдеринге доктаамал чорудар. **Сан ады**

Тун болгаш дугаар сан аттары. Нарын сан аттары. Эдеринчилер.

Кылыг сөзү

Кылыг сөзү, ооң айтырыглары. Кылыг сөзүнүн үелерге өскерлири (амгы үе, эрткен үе, келир үе). Болбас кылдыныг илередир кылыг сөстөри.

Домак. Созуглел

Сөзүглелдин логика талазы-биле төнгөн кезектерге чарары, оларга ат (эге) бээри. Башкының удуртулгазы-биле сөзүглелдин планын тургузары. Сөзүглелдин кезектерин болгаш кезек бүрүзүндө домактарны харылзаштырары (*хенертен, бир катан, ооң соонда, долгандыр* дээн чергелиг сөстөр-биле, ат оруннары болгаш эвилелдер дузазы-биле).

Сөзүглелдин кол бодалын тодарадыры. Тоожуушкун янзылыг сөзүглелдин тургузуунун схемазы (эгеzi, кол кезээ, төнчүзү).

Белен азы коллективтиг тургускан план езугаар тоожуушкун янзылыг сөзүглелдин эдертии (аас-биле).

Баш удур белеткел-биле элээн каш сюжеттиг чуруктар азы чаңгыс чурук езугаар өөреникчилернүн көргөн-билгенинге хамаарышкан (оюннар, хайгааралдар, экскурсиялар дугайында дээш о.ө.) аас болгаш бижимел чогаадыглар. Чурумал болгаш угаапбоданышкын хевирлиг 2—3 хире домактарны аас болгаш бижимел ажылдарынче киирери. Бодунун дугайында кыска чагаа бижири.

Ээлдек-эвилең болурунун дүрүмнери. Аас болгаш бижимел чалалга, байыр чедиришкени.

Дилег илередириниң сөстөрүн ажыглаары.

Чыл дургузунда ооренгенин катаптаары

Сөзүглел болгаш домак. Медээ, айтырыг, алгы домактары. Кыйгырыг домактары. Сөстүн тургузуу. Ажык эвес үннерниң үжүктөрүн шын биири.

Чугаа кезектери: чүве ады, демдек ады, кылыг сөзү.

Чараштыр бижилге

Бижилге гигиеназының чаңчылдарын улам сайзырадыр. Чаңгыс шугумга бииринче өөреникчилерни шилчидер мергежилгелер. өөреникчилерге берге биче, улуг үжүктөрни болгаш оларның каттыжышкыннарын биидерин улам-чылаар:

1) з, к, в, ч, б, д, у, ц, я дээш о. ө.;

2) Г, П, Т, Р, З, Е, Ю, У, Ы, Д, Ф, К, В дээш о.ө.; 3)

Пп, Чч, Рр, Вв, Зз, Уу дээш о.ө.

Ол, ое, се, ас, үе, до дээн чергелиг үжүктөр каттыжышкынын үзүктел чок тудуштуруарыга мергежилгелер.

Тус-тузунда өөреникчилерниң холунун үжүүнде чараш, тода биириниң талазыбиле хажыдышкыннарын болгаш четпестерни эдер сорулга-биле, үжүктөрни болгаш оларның элементилерин, сөстөрни болгаш домактарны биидер чергелиг мергежилгелерни кылдыртыры. Чараштыр бижилгеге хамаарышкан мергежилгелерни төрөөн дыл кичээл бүрүзүнге доктаамал чорудар.

КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫН

№	Кичээлдин темалары	Шагы	Уези
1	2-ги класска ооренгенин катаптаары.	1	04.09
2	Уннер болгаш ужуктер. Ажык уннер. Кыска болгаш узун ажык уннер.	1	11.09
3	Ок-биле адаар ажык уннер	1	18.09
4	Кадыг болгаш чымчак демдектерлиг сөстөр	1	25.09
5	Е, ё, ю, я деп ужуктерлиг сөстөр	1	02.10
6	Ажык эвес уннер	1	09.10
7	Хыналда диктант «Кадарчылар»	1	16.10
8	Частырыглар-биле ажыл. Эгезинге п болгаш т биир сөстөр	1	23.10
9	Состун тургузуу. Чангыс дазылдыг сөстөр.	1	.11
10	Эдертиг	1	.11
11	Сос иштинге катаптаан ажык эвес уннерниң ужуктерин шын биири	1	.11

12	Тып,тип, ток,тырт,теп,тут деп состерни кожумактар немежирге, шын бижири	1	.11
13	-дыр (-дур,-дир,-тыр,-тир) деп артынчыларны шын бижири	1	.12
14	Дефистеп бижиир нарын состер	1	.12
15	Хыналда диктант «Тайгада»	1	.12
16	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын.	1	.12
17	Ниити билиглер. Чуве ады.	1	.01
18	Чуве аттарынын саннарга оскерлири.	1	.01
19	Чуве аттарынын падежтерге оскерлири	1	.01
20	Хуу аттарны шын бижири	1	.02
21	Демдек ады	1	.02
22	Сан ады	1	.02
23	Эдеринчилер	1	.02
24	Кылыг созу	1	.03
25	Хыналда диктант «Чаъс мурнунда»	1	.03
26	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг состеринин уелерге оскерлири	1	.03
27	Домак дугайында билиг.Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары	1	.04
28	Эдертиг.	1	.04
29	Домактын кежигуннери.Домактын чугула кежигуннери	1	.04
30	Ийиги чергенин кежигуннери	1	.04
31	Домакта санай адаан состерге биче сек	1	.04
32	Домакта состернин харылзаазы. Созуглел.	1	.05
33	Туннел хыналда диктант	1	.05
34	Частырыглар-биле ажыл. Ниити катаптаашкын.	1	.05

“Тыва дыл” деп эртемнин материал-техниктиг хандырылгазы

Литература, өөредиглиг херекселдер:

- авторлуг программалар;
- Тыва Республиканың ниити болгаш профессионал өөредилге яамызының сүмелээн өөредилге номнары;
- “Тыва дыл” деп эртемни башкылаарда ажыглаар методиктиг сүмелер;

- “Башкы” сеткүүлү;
- Өөреникчилер-биле ажылдап тургаш ажыглаар янзы-бүрү карточкалар, азар таблицалар;
- Дузалал литература (справочниктер, словарьлар, энциклопедиялар дээш оон-даа өске).

Өөредилге-техниктиг херекселдер;

- Янзы-бүрү көргүзүг материалдары (электроннуг таблицалар); - Компьютер;
- Принтер.